

BISERICA DE LEMN DE LA PUTNA

Ion MAREȘ¹

Cuvinte cheie: Putna, Rădăuți, Volovăț, biserică de lemn, dendrocronologie

Keywords: Putna, Rădăuți, Volovăț, wooden church, dendrochronology

În satul Putna, comuna Putna din județul Suceava, se află cea mai veche biserică de lemn din Moldova, cu hramul „Intrarea în Biserică”, cunoscută și Biserica „Dragoș Vodă”, monument de cult cu valoare istorică și ecleziastică².

Localitatea Putna este centrul administrativ al comunei cu același nume, situată în partea de nord a județului Suceava, pe malul stâng al râului cu același nume, la o distanță rutieră de circa 15 km de orașul Vicovu de Sus și la 35 km de Municipiul Rădăuți (**Fig. 1**). Vatra satului s-a extins de-a lungul principalei căi de comunicație rutieră DN 2H și a liniei de cale ferată 515 Dornești-Gura Putnei-Putna-Nisipitu. Tipologia morfologică a satului este determinată de forma de relief, de cursul de apă și de traseul căilor de circulație³. Satul s-a dezvoltat pe lângă ctitoria lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Putna, ridicată de acesta între anii 1466 - 1469.

La circa 500 metri spre sud-est de Mănăstirea Putna, în cimitirul bisericii din sat, ascunsă printre crucile mormintelor din perioada modernă și contemporană, se află Biserica cu hramul „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” (**Fig. 2-8**), atribuită voievodului Dragoș (c. 1347 - c.1354). Lângă biserică se află clopotnița (**Fig. 8**), care datează din 1815. După cum se știe, biserica de lemn de la Volovăț⁴ a fost mutată la Putna, înainte de 1500, de către Ștefan cel Mare, construind ulterior „pe locul ei”, între 1500-1502, o biserică masivă de piatră⁵, cu hramul „Înălțarea Sfintei

¹ Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, SUCEAVA.

² Face parte categoria A (tezaur) a monumentelor istorice de cult: Lista Monumentelor Istorice: SV-II-m-A-05594, Biserica de lemn „Intrarea în Biserică”, sat Putna, comuna Putna, sec. XIV, 47.86920°N 25.60436°E. Adresa: satul Putna, comuna Putna, județul Suceava.

³ <https://primariaputna.ro/comuna-putna/istoric/> (Accesat: 03.08.2025).

⁴ Localitatea Volovăț se află la 5 km sud-vest de orașul Rădăuți, având coordonatele topografice: 47°04'21.93"-47°49'47.14" latitudine nordică și 25°05'15.90" - 25°57'14,74" longitudine estică.

⁵ Nu trebuie să ne mire faptul că biserica a fost ridicată în doi ani, pentru că efortul depus pentru construirea ei nu se poate compara cu al altor biserici ștefaniene, construite în doar câteva luni și câte două odată (Pătrăuți, Dorohoi, în 1487; Sfântul Ilie, Voroneț, în 1488), fiind o biserică masivă de piatră, pe temelii care au talpa la -3,00 m adâncime, care susțin greutatea construcției. Ștefan S. Gorovei nota: „între 1500 și 1502, Ștefan cel Mare ridică la Volovăț o biserică de piatră; durata construcției e neobișnuită pentru această vreme, biserica există și azi” (Ștefan S. Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș Vodă*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504 – 2004, Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 145).

Cruci”⁶ (**Fig. 9**), similară cu „Sfântul Nicolae” de la Rădăuți, dar diferită prin proporții. Păstrează forma de navă gotică, cu bolți arcuite, și fără turlă pe naos. Este printre ultimele ctitorii religioase ale domnului Ștefan cel Mare.

Tradiția populară a atribuit biserica de lemn de la Volovăț⁷ voievodului maramureșean Dragoș⁸ (c. 1347-c.1354), „temerarul” român din Maramureș, care a „descălecat” în Moldova. După cum este știut, Dragoș a fost conducătorul venit în Moldova, despre care letopisețele consemnează: „În anul 6867 (1359) a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș”⁹; „A venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, de la Maramureș, la vânătoare după un bour și a domnit 2 ani”¹⁰, iar în *Cronica moldo-polonă* din secolul al XVI este scris: „Cu voia lui Dumnezeu, cel dintâi voievod, Dragoș, a venit ca vânător din Țara Ungurească, din orașul și de la râul Maramuruș, la vânătoare după bour, pe care l-a ucis pe acel râu Moldova ... și a fost domn 2 ani”¹¹.

Maramureșeanul Dragoș a fost începătorul dinastiei Drăgoșeștilor, însă el și fiul său, Sas¹², au fost înlăturați de un alt confrate, voievodul Bogdan I¹³, cel care a întemeiat familia domnitoare a Moldovei. Dragoș s-ar fi „așezat” în orașul Baia, considerat a fi prima reședință voievodală temporară din Moldova¹⁴. Acesta, potrivit tradiției, a luptat împotriva tătarilor, a înaintat spre nordul Moldovei construind la Siret, împreună cu Sas, o cetate de pământ și o biserică ortodoxă de

⁶ În anul 2021 am efectuat săpături arheologice în interiorul și la exteriorul bisericii. Nu am găsit fundații mai vechi, ceea ce presupune că biserica de lemn s-a aflat undeva în apropierea celei de piatră; printre descoperiri: pavimentul original din pronaos, format din cărămizi arse la roșu, nesmălțuite; la exterior am cercetat cinci morminte din prima jumătate a secolului al XVI-lea, amplasate lângă zidul de sud al bisericii (Ion Mareș, *Raport privind săpăturile arheologice preventive de la Biserica Volovăț*, manuscris înaintat Comisiei Naționale de Arheologie, 2022).

⁷ „După ce s-au așezat Dragoș Vodă în Siretiu și după ce-a luat acum cârma întregii țeri asupra sa, aducându-și aminte de prorocia babei Uța, făcu pe locul, unde a trăit și s-a aflat aceasta, o biserică de lemn de stăjar (subl. n.), și alături cu biserica aceea a făcut mai pe urmă și curți domnesci ...” (S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 58).

⁸ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881, I, secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 411-418.

⁹ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 14.

¹⁰ *Ibidem*, p. 48.

¹¹ *Ibidem*, p. 177.

¹² Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 418-425.

¹³ *Ibidem*, p. 426-432.

¹⁴ Baia poate să fi fost reședința lui Dragoș; în prezent este dovedit faptul că localitatea Rădăuți a fost reședința voievodului Bogdan, unde a stat o vreme la curtea sa, poate că împreună cu voievodul local Costea, ginerele său, fiind îngropat în 1367 în biserica de lemn devenită prima necropolă domnească din Moldova (Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, editor Gheorghe Dumitroaia, Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2012, *passim*).

piatră. Grigore Ureche a scris că: „Întra-cei păstori ce au nemeritu locul acesta, fost-au și Dragoș, carele au venitu de la Maramoroș (...) Și dacă au domnitu doi ani, au muritu. Pre urma lui Dragoș vodă au stat la domnie fiu-său, Sas Vodă și au ținut domnia 4 ani și au murit”¹⁵, iar Miron Costin a notat în *Letopiseșul* său: „din povestirea a o seamă de lăcuitori ce au apucat *din poveste în poveste* (subl. n.) scriem cum și o biserică la Voloveț de lemn, făcută de Dragoș Vodă. Și aceia biserică de lemn au mutat-o Ștefan Vodă cel Bun, de o au clădit la mănăstirea Putna, unde stă până acmu. Iar pe locul besericii acei de lemn, la Olovăț, Ștefan Vodă au zidit beserică de piatră”¹⁶. Cronicarul Ion Neculce a scris că: „Dragoș vodă, așa povestescu oamenii că, dacă au descălecat Țara Moldovii, au descălecat târgul Siretiului. Și i-au fost scaonul domni<i> sale acolo. Și au făcu zamecă, cetate de pământ, și în zamecă case domnești și lângă zamecă biserică de piatră”¹⁷ și „Mai aflatu-s-au și o biserică de lemn, făcută iarăși de Dragoș, la Volovăț, lângă episcopia Rădăuților, pre care biserică o au mutat dintru acel locul Ștefan vodă cel Bun la o mănăstire la Putna. Și este hramul bisericii Vovedenie. Și au zidit Ștefan vodă la Volovățu altă biserică, de piatră, vrând ca să facă evlaviia mănăstirii Putnii, ca să să chieame aceia întâi, fiind acea biserică mai de demult decât alte mănăstiri a lui Alexandru-vodă cel Mare”¹⁸.

Datele din cronici au fost reiterate într-un document de la Mihai Racoviță, din 17 martie 1723, în care se fac referințe la biserica de lemn: „dinceputul ei a fost făcută de Dragoș vodă la Volovăț și au fost acolo până în zilele răposatului Ștefan vodă Bătrânul și atunci Ștefan vodă au mutat-o acolo, la Putna, zidind în locul ei alta de piatră, care din pricina acestei biserici, căci au fost veche, s-au suit rândul și mănăstirii Putnei de este mai înaintea altor mănăstiri și până azi”¹⁹.

Biserica de lemn de la Putna a suferit de-a lungul timpului o serie de refaceri și reparații, precum cele din 1778, realizate de arhimandritul Vartolomei Măzereanu, care, potrivit celor scrise de preotul Dimitrie Dan, a făcut adăugiri: „(...) biserica a fost adaptată adăugându-i-se pronaosul de lemn de brad”²⁰, *a adăugat absidele laterale* (subl. n.) și pridvorul. O parte dintre lemnele de la pridvor au fost investigate dendrocronologic, fiind încadrate între anii 1770 – 1780²¹, ceea ce corespunde datelor cunoscute.

¹⁵ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură și Artă, 1955.

¹⁶ Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 175-176.

¹⁷ Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și o samă de cuvinte*, ediție critică și Studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 161.

¹⁸ *Ibidem*, p. 162.

¹⁹ *Uricariul*, XIV, p. 182.

²⁰ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, cu două apendice, București, Editura Academiei Române, 1905, p. 217.

²¹ Cătălin Roibu, *O cercetare dendrocronologică la Biserica Dragoș vodă. Noi informații*, comunicare la a XXVII-a ediție a Colocviilor Putnei, 21-22 iulie, 2022.

La jumătatea secolului al XIX-lea, starețul Mănăstirii Putna, Sevestian Georgiescul, nota: „această biserică de lemn de stejar s-a prefăcut și lărgit cu lemn de brad, pe la anul 1778, de către părinții arhimandrit Vartolomei Măzereanu și igumen Ioasaf de la mănăstirea Putna, precum se vede, totodată și catapeteasma înlăuntrul ei înnoind”²². O altă sursă de informații o reprezintă *Diata* din ianuarie 1779 a arhimandritului Vartolomei Măzereanu²³, din care aflăm că el a efectuat lucrări la biserica de lemn de la Putna: „amu acoperitu biserica; amu făcutu catapeteasmă în biserică, însă nu numai cu a me cheltuială ci și cu milostenie; amu scosu de amândouă părțile strane în biserică; amu făcutu câteva strane de amândouă părțile” și că „biserica de la mănăstirea veche din mila sfinției sale părintelui igumen Ioasaf și cu agiutorul Popovicenilor am lărgit-o”²⁴. Lucrările întreprinse au constat în adăugarea absidelor la naos, a stranelor de lemn, a noii catapetesme și reacoperirea monumentului. Pe absida altarului bisericii de lemn, sub cornișă, a fost identificată următoarea inscripție: „Isaias 7085” (Isaias 1 septembrie 1576 – 31 august 1577)²⁵, fiind importantă pentru confirmarea existenței lăcașului de cult la data consemnată. În 1853, starețul de la Mănăstirea Putna scria: „această biserică de lemn de stejar (...) aice în Putna mulți ani au stătut, fiind un schit călugăresc, numindu-se mănăstirea veche a Putnei”²⁶.

De la Biserica de lemn de la Putna este amintit un pomelnic, triptic de lemn, aflat în păstrare la Mănăstirea Putna²⁷, care începe înainte de domnul Gheorghe Ștefan și include o listă de boieri, care au făcut daniile bisericii de lemn, numele a trei familii fiind identificate și analizate de Ștefan S. Gorovei, precum: „Pan Gavrilaş și soția sa Sârbca” – logofătul Gavrilaş Mateiaș și soția sa Sârbca, sora lui Miron Barnovschî, al doilea „Pan Andrei și soția lui Theodosia” – Andrei, portar și hatman de Suceava, al treilea „Pan Vasilie și soția lui Irina, și fiii lor Dumitru și Maria” – care este Vasile Ceaurul, mare hatman la 1660, fratele domnului Gheorghe Ștefan; tripticul include numele a opt prelați, trei Arhiepiscopi

²² Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu. Schiță biografică și bibliografică cu mai multe anexe*, în *AARMSL*, s. II, tom. XXXIII, nr. 3, 13 mai 1911, p. 317-318.

²³ Date referitoare la acest ierarh, vezi, Ștefan S. Gorovei, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu și activitatea sa. Noi contribuții*, în *AP*, V, 2009, 1, p. 353–368.

²⁴ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 303, 319. Familia Popovici a avut câțiva vrednici întreprinzători, în special în vremea austrieilor; doi frați Popovici au construit la Stupca, după 1815, un conac în stil *neo-baroc*, în această localitate având moșii și păduri de sute de hectare; de asemenea dețineau proprietăți în Suceava: case, ateliere, crâșme, magazine cu mărfuri etc.; ei au donat terenul și importante sume pentru construirea bisericii de piatră din Stupca (1883); au donat clopote la Biserica „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul” (Domnițelor) din Suceava, ctitoria a lui Vasile Lupu (Ion Mareș, *Biserica „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul” din Suceava*, Suceava, Editura K. A. Romstorfer, 2014, *passim*).

²⁵ Ion Solcanu, *Datarea și planul bisericii de lemn de la Putna*, în *SCIA*, seria *Artă plastică*, tomul 21, nr. 1, Editura Academiei RSR, București, 1974, p. 95-96.

²⁶ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 317-318.

²⁷ Victor Brătulescu, *Pomelnicul bisericii de lemn de la Volovăț*, în *MMS*, anul XIV (1968), p. 325-326.

(Mitropoliți) și cinci episcopi²⁸; domnii pomeniți sunt Ștefan cel Mare, Bogdan (al III-lea), Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță), Petru (Rareș) cu Elena, Alexandru (Lăpușneanu) cu Ruxanda și fiii lor, Petru (Șchiopul) cu fiul Ștefan, Aron Voievod, Ieremia (Movilă) cu Elisabeta și fiii, Simion Movilă Barnovschi, Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan cu Safta²⁹. Nu este de mirare că biserica de lemn a fost „miluită / dăruită” de mari boieri moldoveni, rude indirecte (prin soții) sau directe (frați) cu domni ai țării, explicația fiind recunoașterea valorii simbolice a edificiului de cult.

Arhitectural, biserica de lemn a avut inițial forma „unei nave dreptunghiulare, avea absida decroșată poligonal, deasupra căreia, ca și azi, stătea o boltă unică, semicilindrică, cioplită în bârne de stejar, racordată la est și la vest cu fâșii curbe”³⁰ (Fig. 10, 11). Dimitrie Dan consemna în 1905: „astăzi, din bisericuța și din lemnul de stejar pus la ea de ctitorul ei <Dragoș > numai pereții altarului au mai rămas (subl. n.)”³¹. Afirmatia este certificată prin rezultatele investigațiilor dendrocronologice publicate recent. Cercetările au constatat în prelevarea de eșantioane de lemn, examinarea lor cu aparatură electronică și datarea între 1345-1346 și 1399-1402³². În plus, prin aceste date cronologice s-a precizat faptul că unele bârne au fost înlocuite de-a lungul vremii, pe parcursul demontării, remontării și a reparațiilor³³. În prezent, putem afirma că forma inițială a bisericii adusă de la Volovăț a păstrat naosul pătrat, fără abside, altarul fiind modificat sub formă pentagonală.

Alte date dendrocronologice au fost determinate de cercetători de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Facultatea de Silvicultură, care au adus completări în ceea ce privește datarea bisericii de lemn de la Putna. Rezultatele au fost comunicate de prof. Cătălin Roibu, la simpozionul „Colocviile Putnei”³⁴,

²⁸ Ștefan S. Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș Vodă*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504 – 2004, Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 143-144; vezi și Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 413-414.

²⁹ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 144-145.

³⁰ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 127.

³¹ *Ibidem*.

³² Alexandru Baboș, Hans Linderson, *Mănăstirea veche de lemn a Putnei în arhitectura medievală românească*, în *AIIX*, XXXIX-XL, 2002-2003, p. 43-59. Pentru a se determina vechimea bisericii, în noiembrie 2002, arhitectul român Alexandru Baboș a prelevat 16 probe din diferite părți vechi ale structurii bisericii. Aceste probe au fost analizate în primăvara anului 2003 de specialistul suedez Hans Linderson, la Laboratorul de dendrocronologie din Lund (Suedia). 12 probe din lemn de stejar au fost date, indicându-se tăierea arborilor după anul 1400.

³³ Pe bârnele de stejar de la exteriorul naosului, la îmbinările cu cele de la altar, se păstrează semne de numerotare formate din cercuri mici, adâncite, ceea ce demonstrează că lemnele au fost marcate pentru montarea lor după ce biserica a fost mutată de la Volovăț la Putna. În câteva locuri, ordinea așezării bârnelor potrivit numerotării nu s-a păstrat.

³⁴ Cătălin Roibu, *O cercetare dendrocronologică la Biserica Dragoș vodă. Noi informații*, comunicare la a XXVII-a ediție a Colocviilor Putnei, 21-22 iulie 2022.

ținut la Mănăstirea Putna, în anul 2022. Astfel, datarea bisericii se situează între 1380-1400, talpa de brad fiind de la 1490, edificiul fiind mutat de la Volovăț la Putna între anii 1490-1500, deci înainte de 1500-1502, când a fost ridicată de Ștefan cel Mare biserica de piatră. Trei bârne de stejar de la altar, din registrul superior, au fost datate la 1360³⁵. Prin urmare, datele dendrocronologice susțin faptul că biserica de lemn este încadrată cronologic *ante quem* între 1345-1346, 1360. La acestea, adăugăm anul 1367, când a fost înmormântat Bogdan I în biserica de lemn de la Rădăuți și 1373, anul morții lui Lațcu, care este îngropat tot acolo. Anii 1345-1346 stabiliți pentru datarea unor bârne de stejar plasează începutul bisericii înainte de Dragoș, iar ctitorul ei nu ar fi putut fi acesta, doar dacă ar fi adus cu el din Maramureș, peste munți, bârnele de stejar și le-ar fi montat la Volovăț (!). Datele dendrocronologice pot fi acceptate pentru prima biserica de lemn de la Rădăuți³⁶?

Pe baza datelor arheologice, istorice, planimetrice (**Fig. 12**) și dendrocronologice, am ajuns la concluzia că biserica de lemn de la Putna este una și aceeași cu biserica de lemn ale cărei tălpi de stejar au fost găsite în naosul și altarul bisericii „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Această biserică a fost demontată și reansamblată de Petru I la Volovăț, înainte de construcția bisericii de piatră, ridicată de el la Rădăuți între 1387-1391. Ștefan cel Mare a mutat biserica de lemn de la Volovăț, înainte de 1500, în apropiere de Mănăstirea Putna, necropola familiei sale (prima necropolă domnească din Moldova), motivul fiind valoarea lăcașului de cult, simbol pentru familia sa, deoarece, la Rădăuți, au fost înmormântați strămoșii săi, Bogdan, Lațcu și Costea.

Argumente arheologice și istorice

În timpul săpăturile arheologice de la biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți, arheologii Lia și Adrian Bătrâna au descoperit în naos și altar, tălpile de stejar, cu lățime de 0,40 m, ale unei biserici de lemn (prima biserică, notată B1), în care au fost îngropați Bogdan I, Lațcu și Costea voievod (**Fig. 13**). Potrivit arheologilor citați, este cea mai veche biserică de lemn din Moldova, datată prin mormântul lui Bogdan I, la 1367. Acest edificiu de lemn era format dintr-o navă de plan pătrat, cu dimensiunile de 5 × 5 m la interior și un altar rectangular, mai îngust, cu adâncimea de 2,40 m și lățimea de 3,20 m, la interior³⁷. Noi am suprapus planurile primei biserici de la Rădăuți (**Fig. 13, 14, 15**) cu cele ale bisericii de lemn de la Putna (**Fig. 12, 15**) și am constatat că dimensiunile sunt aproape identice, deosebirea constând doar în forma altarului, rectangular la Rădăuți (**Fig. 13, 14**) și pentagonal

³⁵ Date care mi-au fost comunicate de cercetătorul Cătălin Roibu; așteptăm publicarea rezultatelor pentru a întregi documentațiile referitoare la biserica de lemn de la Putna.

³⁶ Prof. dr. Cătălin Roibu a fost interesat de investigarea dendrocronologică a tălpilor bisericii de lemn (B1) de la Rădăuți, ceea ce în prezent nu este posibil; astfel, am fi avut date privind încadrarea cronologică a bânelor primei biserici.

³⁷ Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, editor Gheorghe Dumitroaia, Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2012, p. 42, 358.

la Putna (**Fig. 12, 15**). Explicația formei altarului bisericii de lemn de la Putna constă în aceea că a fost modificat fie după mutarea bisericii de la Rădăuți la Volovăț, fie în timpul remontării la Putna (înainte de 1500).

Biserica de piatră „Sfântul Nicolae” (Bogdana) de la Rădăuți a fost construită de Petru I în ultimii săi ani de domnie, între 1487-1391³⁸. La Volovăț, localitate amplasată la 5 km de Rădăuți, biserica de lemn de la Rădăuți a fost ansamblată în zona în care Ștefan cel Mare a construit Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” (**Fig. 9**). Logica presupune că Ștefan cel Mare nu ar fi mutat la Putna, în apropiere de mănăstirea sa – necropola destinată lui și familiei sale – biserica de lemn a lui Dragoș, dușmanul familiei sale. Petru Mușat era descendent prin mama sa, Mușata / Margareta, din Bogdan I, tatăl său fiind voievodul local Costea, în consecință a păstrat biserica de lemn în care au fost o vreme mormintele bunicului, tatălui și unchiului său. Noi susținem că prima biserică de lemn de la Rădăuți, aflată în apropierea curții domnești³⁹ a lui Bogdan I și a lui Costea voievod, a fost demontată de Petru Mușat și mutată la Volovăț, la circa 60 metri de biserica de piatră din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (**Fig. 16**), presupusă că ar fi a lui „Giuguț de la Olhovăț”.

De ce nu a fost Dragoș Vodă ctitor al bisericii de lemn de la Volovăț?

Argumente

Dragoș⁴⁰ „Descălecătorul ” a fost⁴¹ „un credincios al regelui Ungariei Ludovic I de Anjou, vasal al acestuia „desigur, un mic nobil, nu doar un simplu cneaz de sat”⁴². El a fost conducătorul expediției la răsărit de Carpați „în cadrul campaniilor tânărului rege împotriva tătarilor desfășurate la răsărit de Carpați între vara 1343 și primăvara 1354, sau între 2 februarie 1345 și primăvara 1354”⁴³. Istoricul Ștefan S. Gorovei a scris că: „(...) toți specialiștii sunt azi de acord că în anul 1359 a fost, de fapt, o expediție militară, condusă de maramureșeanul Dragoș de Giulești, răsplătit la 20 martie 1360 pentru meritele sale deosebite în „restaurarea țării noastre moldovene: avusese loc o revoltă a localnicilor – *plures Olachi*

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ A fost biserica primei curți domnești din Moldova, localitatea Rădăuți fiind pentru o vreme reședința lui Bogdan I. Este cunoscut faptul că abia după ce Curtea Domnească a fost construită la Suceava, odată cu Cetatea de Scaun și cu Biserica „Sfântul Gheorghe” / Mirăuți, de către Petru I, acest oraș a devenit reședința domnilor (capitala) statului medieval (Ion Mares, *Biserica Sfântul Gheorghe din Suceava / Mirăuți – prima catedrală mitropolitană a Moldovei*, Editura Universității din Suceava, Râmnicu Vâlcea, 2009, *passim*).

⁴⁰ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 411-418.

⁴¹ Istoricul Ștefan S. Gorovei notează: „Dragoș Vodă a existat, sau nu? E un personaj istoric, cu existență reală, sau e o invențiune a istoriografiei medievale?” (Ștefan S. Gorovei, *Biserica de la Volovăț și mormântul lui Dragoș Vodă*, în vol. *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504 – 2004*, în vol. *Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 135).

⁴² Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 413.

⁴³ *Ibidem*, p. 414.

rebelantes – împotriva suzeranității maghiare, domolită de Dragoș de Giulești. Cu alte cuvinte, *Dragoș din 1359 nu e Dragoș Descălecătorul*⁴⁴.

Nu cunoaștem locul unde este mormântul lui Dragoș Vodă. Supozițiile strecurate în literatură, unele bazate pe legende și tradiții⁴⁵, arată că Dragoș ar fi fost îngropat ori în biserica de lemn de la Volovăț⁴⁶, ori în biserica de piatră⁴⁷ ridicată de Ștefan cel Mare, sau că mormântul lui ar fi în Biserica „Sfânta Treime” de la Siret⁴⁸. Istoricul Ștefan S. Gorovei consemnează faptul că Dragoș a fost înmormântat la Volovăț: „Cât privește înmormântarea lui Dragoș la Volovăț, e și o chestiune de logică: în fond, Dragoș Vodă a murit în Moldova. Ce poate fi mai firesc decât ca mormântul lui să se afle tot în Moldova?! Ar fi absurd să ne imaginăm transportul unui sicriu, peste munți, la atâta depărtare. Privind astfel lucrurile, nici înmormântarea însăși a lui Dragoș la Volovăț nu mai apare ca un fapt absolut imposibil”⁴⁹. Până în prezent, nu avem o dovadă clară care să probeze existența mormântului lui Dragoș la Volovăț, deci ar putea fi în alt loc. Mai mult, același istoric scrie că: „Și, până la probe contrare de neînlăturat, nimic nu poate să conteste faptul că această biserică fusese ctitorită de Dragoș”⁵⁰.

Este posibil ca unele dintre argumentele noastre din acest articol să fie contestate, însă datele dendrocronologice, arheologice și planimetrice (**Fig. 12**), însumează demonstrația care susține faptul că biserica de lemn de la Putna a fost inițial pe mormintele lui Bogdan, Lațcu și Costea, la Rădăuți. Însă, cum nici o sursă, în afara tradiției, nu menționează o „ședere” a lui Dragoș în zona Volovăț, iar

⁴⁴ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁵ Academicianul Simion Florea Marian a notat în „povestea” despre Dragoș, „(...) și după ce au sosit și au descălecat pe locul acela, a pus Dragoș Vodă să facă o întăritură pe dânsul, adică o *cetățuie*, ca la timp de *rebelie*, de mare cumpănă și nevoie să aibă unde a se apăra împotriva dușmanilor. Și-au făcut o întăritură cu cinci șanțuri din sus de satul de astăzi Volovăț, și anume sub poalele dealului *Arșița*. Și întăritura aceea, ale cărei urme de ziduri se mai pot vedea încă și astăzi, s-a numit *Fortăreț* (S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 56).

⁴⁶ Cronicarul Miron Costin notează că a aflat de la „oameni bătrâni, lăcuiitori de aicea din țară, cum să trage cuvântul den om în om, că o biserică de lemn la Olovăț, să fie făcută de Dragoș Vodă, și acolo zic, să fie îngropat Dragoș Vodă” (Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura „Minerva”, București, 1978, p. 175-176).

⁴⁷ Simion Florea Marian a publicat o legendă precum că în timpul unor reparații la biserica de piatră a lui Ștefan cel Mare, a fost descoperită o pivniță, în care au dat „(...) de-un săcriu mare de piatră, în care se aflau oase de om. Eară pe o cruce de aur, care asemenea s-a aflat în săcriul acela, sta scris *Dragoș-Vodă*, un semn că oasele din săcriu erau ale lui *Dragoș Vodă*, cel dintâiu Domnitoriu român al Moldovei, care după moarte a fost înmormântat în biserica cea de lemn făcută de dânsul” (S. Fl. Marian, *Tradițiuni poporane române din Bucovina*, Imprimeria statului, București, 1895, p. 62). În săpăturile noastre arheologice din 2021, în casele săpate în biserică, nu am găsit niciun mormânt.

⁴⁸ Biserica „Sfânta Treime” din Siret este datată din ultimul sfert al veacului al XIV-lea și nu are legătură cu Dragoș sau cu Lațcu; probabil că a fost ridicată de Petru I; în târgul Siret exista o episcopie catolică din timpul lui Lațcu.

⁴⁹ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 141.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 143-144.

presupunerea că ar fi ridicat la Siret o fortificație⁵¹ și o biserică⁵², unde a poposit ceva timp, sunt doar ipoteze, care au la bază legende „culese și corese”, nu putem afirma că Dragoș este ctitorul bisericii de lemn de la Volovăț. Mai multe argumente sunt pentru staționarea lui vremelnică în orașul Baia și în „Câmpul lui Dragoș”⁵³ de la Neamț. De fapt, acesta a fost planul regalității maghiare de a asigura o zonă de protecție pentru Ungaria, la răsărit de Carpați, față de expansiunea tătară. Fiul lui Dragoș, Sas⁵⁴, și-a început domnia prin 1354, iar fiii lui, în frunte cu Balc, Drag, Dragomir Ștefan, după ce au purtat lupte grele cu voievodul „răsculat” împotriva regalității maghiare, Bogdan, venit din Maramureș⁵⁵, au fost înfrânți de Bogdan, înainte de 2 februarie 1365 și astfel, s-au întors în Maramureș. Aici, au primit danii bogate de la regele maghiar și favoruri politice⁵⁶. Întrebarea ar fi cum de aceștia nu au consemnat nimic despre locul unde a fost îngropat tatăl și bunicul lor? Mai ales că „părinții lui Balc, Sas și doamna lui, ca, de altfel, și multe rude ale lor au rămas în Moldova, desigur, ca prizonieri ai lui Bogdan I (...) Sas a mai trăit un număr de ani, murind în orice caz înainte de 1373 (...)”⁵⁷. Unii dintre ei au ajuns mari nobili, magnați, ocupând dregătorii (voievozi, comiți de Maramureș și de Satu Mare, ai secuilor, comis al curții regale maghiare etc)⁵⁸. Să „uiți” locul unde a fost îngropat Dragoș ni se pare cel puțin ciudat, mai ales că a fost un nobil apropiat de casa regală maghiară. Nici actele externe nu menționează nimic despre înmormântarea sa, ceea ce presupune că a fost „șters” din memoria timpului⁵⁹.

⁵¹ Săpăturile arheologice de pe „Dealul Sasca” de la Siret nu au confirmat urmele vreunei fortificații (Lucian Chițescu, *Cercetările arheologice de la Siret*, în *RMM*, XIII, 1975, nr. 3, p. 51); săpăturile noastre de pe „Dealul Ruina” de la Siret au documentat o întinsă așezare fortificată din epoca timpurie a fierului, datată cca 1150 î. Hr., însă, cu toate că am investigat arheologic o mare suprafață de teren, nu am găsit urme de la „cetatea cavalerilor teutoni”, care, potrivit tradiției, ar fi fost amplasată pe acest deal și nici depuneri medievale (Ion Mareș, *Siret - Dealul Ruina. Așezarea fortificată din epoca timpurie a fierului*, Brăila, Suceava, 2021, Editura „Istros”, Editura „K. Romstorfer”, *passim*).

⁵² Vezi, supra nota 11.

⁵³ Costică Asăvoaie, *Prima reședință domnească a Țării Moldovei*, în *ArhMold*, XXII, 1999, p. 120-121, cu bibliografia problemei.

⁵⁴ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 418-425.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 426-432.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 420-421.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 420

⁵⁸ *Ibidem*, p. 420-425.

⁵⁹ Ștefan S. Gorovei amintește o inscripție care a fost la Mănăstirea Putna, „văzută de un polonez, în 1840 (...) Ștefan cel Mare reînnoia, în mai 1473, mormântul strămoșului său Dragoș Vodă. Acest amănunt a fost aflat în 1939” (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 136); același autor notează că: „Astfel, nu ni se mai pare imposibilă nici restaurarea mormântului lui Dragoș, cu atât mai mult cu cât tradiția menționează expres regăsirea mormântului (...) Ștefan interesându-se de locurile de veci ale înaintașilor săi în domnie, a putut găsi, urmând și tradiția, cu atât mai vie pe atunci, a poporului, mormântul lui Dragoș în modesta bisericuță de la Volovăț (*Ibidem*, p. 140). Dacă mormântul lui Dragoș, presupus că a fost restaurat de Ștefan cel Mare, ar fi fost la Volovăț, în biserica de lemn, ar trebui să fi rămas acolo după mutarea

O altă biserică de piatră a existat la circa 60 metri spre la sud de Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” de la Volovăț, de la care se păstrează doar fundațiile și necropola⁶⁰ (**Fig. 16**). S-a presupus că ar fi fost construită de „pan Giurgiu Volhovețchi”, sau pan „Giurgiu de la Vîlhovăț”⁶¹, amintit la 7 ianuarie 1403 printre marii boieri ai lui Alexandru cel Bun: „credința panului Giurgiu Volhovețchi și a fraților lui”⁶². Actul este important, pentru că Alexandru cel Bun făcea o danie Mitropoliei Moldovei, căreia îi dăruia două sate, Averești „la Suceava” și Hreățca „aproape de târgul Sucevei (...) pentru sufletul celor mai înainte răposați domni, pentru sufletul lui Bogdan voievod și pentru sufletul lui Lațcu Voievod și pentru sufletul lui Petru Voievod și pentru sufletul părintelui nostru Roman Voievod și pentru sufletul lui Ștefan Voievod (...)”⁶³, ale căror morminte se aflau în Biserica „Sfântul Nicolae” (Bogdana) din Rădăuți. Ștefan cel Mare a așezat la 1480, pietre funerare pe mormintele lor, mai puțin pentru Petru.

Localitatea Volovăț a ocupat un loc important în istoria Moldovei încă de la începuturile statului medieval. Cel care a „descoperit” și a argumentat valoarea istorică a satului Volovăț, este cercetătorul, arheologul medievist, ieșeanul Costică Asăvoaie, care a „săpat” în documente, cronici, izvoare scrise, studii de arheologie, monografii, ajungând la concluzia că, *la Volovăț a fost prima reședință domnească a Țării Moldovei* (subl. n.)⁶⁴. Poate că da, temporar, ar fi putut fi curtea domnească a Bogdăneștilor, însă nu a lui Dragoș. La Rădăuți a fost o curte la care a „descălecat” Bogdan, voievodul din Maramureș, care a venit în Moldova și a poposit la un

lăcașului de lemn la Putna. În mod logic, mormântul și lespedeau ar trebui să fie în biserica de piatră a lui Ștefan cel Mare, dar noi nu le-am găsit în 2021, e drept că mai avem de investigat arheologic și, astfel, vom putea lămuri această necunoscută. Să nu uităm că și mormântul lui Petru Mușat a fost „descoperit” la biserica „Sfântul Gheorghe” (Mirăuți) din Suceava, însă el este de fapt la biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Ștefan cel Mare nu a pus piatră tombală pe mormântul lui Petru Mușat pe motiv că nu a știut unde este îngropat?

⁶⁰ Planimetria bisericii din a doua jumătate a secolului al XIV-lea a fost stabilită prin cercetările arheologice din anii 1969-1973 (efectuate de Alexandru Artimon), din 2000 (efectuate de Florin Hău) și din 2004 (efectuate de Florin Hău, Emil Ursu, Viorel Blănaru); a se vedea: Alexandru Artimon, *Câteva considerații istorice-arheologice asupra bisericii din secolul al XIV-lea descoperită la Volovăț (județul Suceava)*, în *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 392; Costică Asăvoaie, *Observații privind fundațiile de biserică descoperite la Volovăț (jud. Suceava)*, în „Cercetări Istorice (Serie Nouă), XVI, Iași, 1997, p. 5-14; Florin Hău, *Din nou despre biserica veche de la Volovăț - jud. Suceava (unele considerații referitoare la planimetria monumentului)*, în *AMS*, IV, 2005, p. 284-291; Florin Hău, Emil Ursu, Viorel Blănaru, 245. *Volovăț, com. Volovăț, jud. Suceava. Punct: Biserica Veche*, în *Cronica Cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, București, 2005, p. 409-411.

⁶¹ Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea arhitecturii ecleziastice din Moldova în secolele XIV-XV*, în *SCIVA*, 2, 45, 1994, p. 150.

⁶² Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Documente interne, 1374-1437, Iași, Editura „Viața Românească S.A.”, 1931, doc. 16, p. 48.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Costică Asăvoaie, *Prima reședință domnească a Țării Moldovei*, în *ArhMold*, XXII, 1999, p. 117-123, cu bibliografia problemei.

personaj cunoscut, un prieten cu care s-a aliat, respectiv voievodul local Costea, care i-a devenit ginere, și, din neamul lui Bogdan, genele s-au transmis domnitorilor Moldovei prin fiica sa, Mușata, catolicizată Margareta, care a cerut să fie înmormântată în prima Biserică Catolică „Sfântul Ioan Botezătorul”, construită de ea pentru dominicanii în târgul Siret.

În Moldova medievală domnii aveau ori reședințe fixe (curți domnești)⁶⁵, ori, atunci când erau în mișcare, sedii temporare (conace, case, stărețiile de la unele mănăstiri). Pentru începuturile statului Moldova, este dificil în a stabili care a fost „prima reședință domnească a Țării Moldovei”: Baia (Dragoș), Rădăuți (Bogdan), Volovăț (Ilia /Iliș), Siret (Sas, Lațcu). După construirea la Suceava, de către Petru Mușat, a Curții Domnești, a Cetății de Scaun și a Bisericii mitropolitane (Biserica „Sfântul Gheorghe” / Mirăuți), reședința (capitala) țării a fost fixată în acest loc⁶⁶.

Date referitoare la satul Volovăț, care a fost într-o vreme ocol domnesc, se regăsesc într-un important document din 13 decembrie 1421, prin care Alexandru cel Bun, împreună cu fiul său „ (...) Iliș voievod, fiul lui Alexandru voievod, domnul Țării Moldovii și noi boierii domnului nostru Alexandru voievod (...) toți mari și mici (...) să se știe că am dat de a noastră bunăvoie și nesiliți de nimene, Târgul Sireti și Volhovățul și cu satele și cătunele cu morile și cu heleșteele și cu vămile și datoriile și cu dările, cu produsele și veniturile, cari ascultă de acest târg de Sireti și Volhoveț, neluându-se nimic pentru noi îndărăt de aici înainte, le-am dat, cât va fi în viață, surorii Domnului nostru, Craiului Poloniei și altor țări și marelui cneaz Alexandru sau Vitold, Cheaghinei Rimgaila, fosta soție a noastră (...)”⁶⁷.

Cele două localități amintite în document, târgul Siret și Volovăț, au fost date de Alexandru cel Bun fostei sale soții, Rimgaila, cu satele, cătunele, morile heleșteele, vămile, toate care „ascultă de acest târg de Sireti și Volhoveț”, unde existau curți domnești, cea a lui Lațcu la Siret, iar a lui Iliș, fiul lui Alexandru cel Bun, la Volovăț, așa cum este scris într-un hrisov din 22 mai 1443, prin care Iliș îi dăruia panului Didrih „prieten drag și cumătru al nostru de la Buceaci și de la Iazloveț, staroste al Podoliei (...)”, în contul unei datorii „curtea noastră de la Volhoveț, și cu piua de sumani și cu moara, și Ghedeon vânătorul, și Socevița, și cu toate cătunele și veniturile care ascultă, de acea curte din vechime”⁶⁸.

Doamna Rimgaila, soția lui Alexandru cel Bun, era catolică și astfel se explică de ce Alexandru cel Bun i-a dăruit târgul Siret, locul în care, mai înainte,

⁶⁵ „Lista curților domnești din a doua parte de sec. XV conține Suceava, Botoșani (Popăuți), Bacău, Vaslui Huși, Dorohoi, Piatra Neamț și Cotnari (...) au existat curți (și domenii ale lor) atribuite familiei domnești, respectiv doamnei (Botoșani) și prințului moștenitor (Bacău) (Adrian Andrei Rusu, *Ștefan cel Mare și moldovenii din vremea sa*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022, p. 144).

⁶⁶ Ion Mareș, *Biserica Sfântul Gheorghe (Mirăuți) din Suceava – prima catedrală mitropolitană a Moldovei*, Editura Universității din Suceava, Târgu Jiu, 2009, *passim*.

⁶⁷ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, doc. 46, p. 143.

⁶⁸ *DRH*, A., Moldova, vol. I, doc. 231, p. 325-327.

doamna Mușata / Margareta, mama lui Petru Mușat, fusese convertită la catolicism de către un călugăr predicator dominican, vicar general al ordinului, „cu acest prilej fiind botezată Margareta”⁶⁹. Aceasta ridicase la Siret un lăcaș de cult pentru dominicani, Biserica „Sfântul Ioan Botezătorul”, unde se presupune că a fost înmormântată. Peste această biserică, domnul Ștefan Petriceicu a ridicat altă biserică, cea care există în prezent. La 1 mai 1384, Petru Mușat îi dăruia mamei sale „(...) strălucita și preamărita doamnă Mărgărita, mama noastră iubită și vrednică de cinste”, care „a pus (...) să se înalțe și să se zidească în orașul Siret o biserică și locaș al fraților călugări predicatori (...) în care biserică sus-zisa doamnă, mama noastră, și-a ales loc de îngropare (...) dăruim acum și de-a pururi, sus-zisei biserici a fericitului Ioan Botezătorul și fraților predicatori, slujitori ai acesteia, venitul vămii care este în sus-numitul nostru oraș Siret (...) dat în patra duminică (...) în satul Horlăceni, la curtea mamei noastre prea iubite”⁷⁰. Satul Horlăceni / Horlăgani / Herlehanio⁷¹, unde se afla curtea doamnei Margareta, este satul Horlăceni, com. Șendriceni, jud. Botoșani⁷², situat la circa 15 km de orașul Siret. Doamna Maria, văduva lui Iliăș, fiul lui Alexandru, primea satul din ocolul domnesc Olhovăț / Volovăț, care avea un domeniu valoros: mori, tătari, loviști pentru vânători domnești și alte venituri. Acest ocol domnesc, cu curte, a fost dăruit, alături de târgul Siret, de domnul Petru, la 29 iunie 1456, Mariei, văduva fratelui său lui Iliăș⁷³. Prin danie, Siret și Volovăț au devenit proprietăți ale doamnelor Rimgaila (pe timpul vieții) și, ulterior, ale Mariei. Așa se lămurește, cât de cât, importanța localității Volovăț pentru istoria timpurie a Moldovei⁷⁴. Curtea de la Volovăț era „din vechime”, amplasată în ocolul domnesc, cu sate și cătune⁷⁵. Iliăș voievod moștenea Curtea domnească de la Volovăț, de la strămoșii săi, în apropiere fiind Biserica de lemn, credem noi, cea care fusese mutată de Petru Mușat de la Rădăuți la Volovăț.

Biserica de piatră de la Volovăț⁷⁶ (**Fig. 16**), ale cărei fundații sunt în apropiere de Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” a lui Ștefan cel Mare, a avut turlă pe

⁶⁹ *Ibidem*, p. 449-450.

⁷⁰ *Ibidem*, doc. 1, p. 1-2.

⁷¹ *Ibidem*, p. 2.

⁷² *Ibidem*, p. 465.

⁷³ *Ibidem*, p. 2.

⁷⁴ Costică Asăvoaie, *op. cit.*, p. 117-123, cu bibliografia problemei.

⁷⁵ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 146.

⁷⁶ Considerată că a servit comunitatea locală, argument susținut prin mormintele din jurul bisericii (Costică Asăvoaie, *op. cit.*, p. 122). În biserică nu au fost descoperite morminte, iar cele din jur au datări diferite, lucru firesc de altfel, fiind înhumări din ultimul sfert al secolului al XIV-lea, până la sfârșitul secolului al XV-lea, adică în perioada de funcționare a bisericii. Cu toate că săpăturile arheologice au dezvelit întreaga biserică, nu au fost surprinse eventuale cauze care să fi dus la abandonarea ei, urmată de demantelare. Deci nu sunt cauze naturale. Este posibil ca la o continuare a săpăturilor în zona ruinelor (locul este disponibil, fiind în administrarea primăriei, să poată fi identificate ruinele curții domnești; trebuie investigată în special zona dinspre pârâul Valea Uței, unde, pe harta cadastrală austriacă de la 1778, este

naos⁷⁷ (apanaj al domnilor care ridicau edificii de cult) și a fost ctitorită de unul dintre primii domni ai Moldovei, probabil de către Petru Mușat. Arheologul Alexandru Artimon, care a efectuat săpături a scris: „... am opina că această biserică a fost ridicată în vremea domnitorului Petru I Mușat (1374-1391). În legătură cu întrebarea cui ar fi aparținut acest edificiu religios, trebuie să arătăm că, într-o zonă imediat apropiată, am descoperit obiecte ceramice, cahle și bucăți de mortar ce ar putea proveni de la o curte boierească, contemporană cu biserica. Este neîndoiebnic faptul că, așa cum se menționa și în documente scrise, acest sat a aparținut, inițial, unui mare boier din sfatul Moldovei, care și-a construit aici o curte și o biserică, satul trecând apoi în proprietatea domniei”⁷⁸. Noi credem că, în acel loc, era curtea domnească, iar cel care a construit biserica de piatră poate că a fost Petru I, cel care a adus și biserica de lemn de la Rădăuți, instalând-o lângă cea de piatră.

Pan Giurgiu nu a avut curtea și biserica sa la Volovăț, lângă curțile domnești, doar (ca excepție de la regulă) în situația în care a făcut parte din familia domnitoare. Particula *de la Volovăț*, care urmează numelui Giurgiu, este, așa cum a dedus logic istoricul Costică Asăvoaie, „(...) doar ca o indicare a locului în care boierul își avea reședința și cel puțin o parte din proprietate. Formula putea arăta și faptul că boierul respectiv era dregătorul care administra curtea domnească și domeniul de la Volovăț”⁷⁹. Și istoricul Adrian Andrei Rusu constata că: „În situația Volovățului s-ar vâdi ideea unei singure biserici corespunzătoare unui *domeniu* / moșie, care și-a încetat viețuirea imediat după ce aceeași moșie a trecut în mâini domnești. Interpretarea cimitirului ca fiind al satului face totală abstracție de numărul redus de morminte și de obligativitatea ca în primul rând slugilor de curte să li se poarte grija înhumării de către boierii stăpâni. Cum am observat, satul nu a păstrat biserica în continuare, ci a lăsat-o de izbeliște”⁸⁰. În timpul săpăturilor efectuate de Alexandru Artimon au fost descoperite 42 morminte⁸¹, care au fost datate pe „larg”: „cimitirul din jurul bisericii de la Volovăț a început să funcționeze în secolul al XIV-lea și a durat până în secolul al XV-lea”⁸². Biserica a fost părăsită dintr-un anume motiv, și nu putem ști care a fost acela, doar să presupunem că noii proprietari ai domeniului Volovăț, doamna Rimgaila, fiind catolică, nu s-au îngrijit de bisericile de aici, cea de piatră și cea din lemn. Dar nici Episcopia Rădăuți, care avea între cele 50 biserici întărite de Ștefan cel Mare, la 1490, două biserici cu popi la Volovăț, nu a îngrijit-o. Altă ipoteză ar fi că după mutarea bisericii de lemn și

delimitată o zonă arcuită, înaltă, cu două gospodării la interior (vezi, harta, la ilustrații); se poate ca „valul” de pământ nuanțat pe harta austriacă să fie cel al curții domnești.

⁷⁷ Alexandru Artimon, *op. cit.*, 32, 1981, 3, p. 392.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 403.

⁷⁹ Costică Asăvoaie, *op. cit.*, p. 122.

⁸⁰ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 256.

⁸¹ Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 386. Alte morminte au fost lăsate neacoperite peste iarnă, „la vedere”, de Emil Constantin Ursu, „arheolog” de la Muzeul Național al Bucovinei, participant la săpături.

⁸² Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 396.

ridicarea Bisericii „Înălțarea Sfintei Cruci”, Ștefan cel Mare nu s-a ocupat de lăcașul vechi de piatră amintit în documentul lui de la 1490⁸³. Nici sătenii nu au contribuit cu nimic la „salvarea” bisericii, folosind în continuare cimitirul bisericii⁸⁴ ridicată de Ștefan cel Mare.

Un alt document important este cel de la Petru Aron (1454 – 1455, 1455-1457), domnul Moldovei, fiul lui Alexandru cel Bun, care emitea la 1 octombrie 1455, de la Cetatea Hotin, unde era împreună cu boierii săi, și unde se întâlnise cu panii poloni, emisari ai regelui Poloniei, Cazimir, un act prin care se obliga să slujească regelui Poloniei, iar în schimb pentru Cetatea Hotin făgăduia să „(...) dăm și întărim mamei noastre, marei Cneaghine Mariei, mătușii Craiului, Târgul Siretiului și cu vama și cu morile și cu toate veniturile câte aparțin cătră acest târg, și Olhovețul și cu morile și cu Tătarii și cu loviștele și cu toate veniturile și aceasta vom ținea-o neclintită Măriei sale, din acest ceas, schimb pentru Hotin”⁸⁵. Doamna Marena (Maria)⁸⁶, văduva lui Iliaș, și mătușa regelui polon Cazimir IV, era mama lui Alexăndrel, decedat la vârsta la 17 ani, fiind otrăvit, la 26 august 1455, la Cetatea Albă⁸⁷. Un an mai târziu, la 29 iunie 1456, același domn Petru Aron, fratele lui Iliaș, dăruia Mariei, văduva lui Iliaș, fiul lui Alexandru cel Bun, printr-un document extern adresat regelui Poloniei Cazimir, prin care, între alte obligații de vasalitate, menționa: „asemenea făgăduim și ne îndatorăm să renunțăm și să dăm, în chip real și cu urmare, prea strălucitei Principese, Doamnei Maria, rămasă pe urma lui Ilie, Domnul de odinioară al Moldovei, în chip de dar și zestre orașul Sirete, cu suburbia și satele ce aparțin lui și satul Olhovăț cu celelalte sate ce aparțin lui din vechime, cu toate și fiecare îndeosebi, cu veniturile de la mori, cârciume, ogoare, judecăți (?), fânețe, câmpii, păduri, lunci, râuri, heleșteie, cu averile, cu produsele, foloasele

⁸³ În sol s-au păstrat fundațiile bisericii, piatra de la ziduri a fost refolosită, atât cât se va mai fi păstrat, de localnici, situație des întâlnită în Bucovina, după ocuparea ei de către austrieci (de pildă, zidurile de incintă și construcții de la Mănăstirile Voroneț, Humor, Cetatea de Scaun etc.); arheologul Alexandru Artimon a notat că: „În această zonă au fost întreprinse și sondaje nesistematice din 1895, 1953-1954 și 1966, sondaje care s-au soldat cu răscolirea depunerilor până la nivelul de construcții și în unele locuri chiar mai adânc decât acest nivel” (Artimon, Alexandru, *op. cit.*, p. 386.). În 2021, am văzut aruncate peste ruinele de piatră ale bisericii niște streșini de lemn de la garduri „pentru protecție”. Nici o instituție nu a intervenit pentru salvarea, consolidarea, protecția și punerea în valoare a ruinelor.

⁸⁴ La aproximativ 1, 50 m de zidul de sud al bisericii, la exterior, am descoperit cinci morminte ulterioare lăcașului de cult, datate în prima jumătate a secolului al XVI-lea (Ion Mareș, *Raport arheologic privind săpăturile preventive din 2021*, manuscris).

⁸⁵ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, volumul II, Iași, „Viața Românească S.A.”, 1932, doc. 228, p. 776.

⁸⁶ Mihai Costăchescu nota despre acest document: „Nu cumva Cheaghina Maria, mătușa craiului polon, pe care Petru voievod, fiul lui Alexandru cel Bun o numește *mama noastră* și căreia în 6963 (1455) Octomvrie 6 (sic! corect 1 octombrie) i se întărește *târgul Siretului, cu vama și cu morile și cu toate veniturile, ce sânt în acest târg și Olhovățul și cu morile și Tătarii și loviștele și toate veniturile* este aceeași Rimgaila, care purta în Moldova numele Maria și care trăia și în 1455?” (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, doc. 230, p. 786).

⁸⁷ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 528-531.

și cele ce aparțin, pe cari, pentru scurtime, nu le vom arăta aici cu orice nume, sânt socotite că aparțin din vechime către însuși orașul Sireti și satul Olhovăț, neexceptând pentru noi nici un privilegiu sau drept, în mânele numitei Doamne, Principese Maria, sau trimisului ei (...) ⁸⁸. Dar, pentru că doamna Maria nu a fost de acord cu schimbul propus pentru Hotin, i-a rămas în stăpânire „zestrea” ei Hotinul și Țețina ⁸⁹.

Din cele prezentate mai sus, rezumăm că, la Rădăuți a existat curtea domnească a lui Bogdan și a voievodului local Costea, iar la Volovăț a fost curtea lui Iliăș, fiul lui Alexandru cel Bun, care o moștenise din vechime. La Horlăceni lângă Dorohoi a fost curtea doamnei Mușata / Margareta, fiica lui Bogdan și mama lui Petru I și a lui Ștefan I, iar orașul Siret a fost târg domnesc, cu fortificație, curte domnească în vremea lui Lațcu și a nepotului său Petru, fiul Mușatei, aici fiind atât sediul episcopiei catolice înființată de Lațcu, cât și biserica dominicană ctitorită de Margareta.

La Volovăț sunt menționate două biserici cu preoți, într-un document emis la Suceava, la 15 martie 1490, prin care, Ștefan cel Mare ⁹⁰ întărea dania bunicului său Alexandru cel Bun: „ (...) și am dat și am întărit sfintei noastre Episcopii de la Rădăuți și unde este hramul Sfântului ierarh și făcător de minuni Nicolae ... și unde zac sfântăroșii înaintași și străbuni ai noștri, și am dat și am întărit acestei sfinte episcopii a noastre de la Rădăuți 50 biserici cu popii (...) a 36-a biserică, cu popă, la Vâlhovăț, a 37-a biserică cu popă, la Vâlhovăț (subl. n.) (...) cele 50 de biserici cu 50 de popi, care au fost date de bunicul nostru Alexandru voievod, și care sunt în privilegiul bunicului nostru, Alexandru voievod și care este la această episcopie a noastră de la Rădăuți (...)” ⁹¹.

Prin urmare, în 1490, biserica de lemn era la Volovăț, fiind mutată la Putna, înainte de 1500, când Ștefan cel Mare a început construcția Bisericii „Înălțarea Sfintei Cruci” ⁹², târnosită în ziua de cinstire a sărbătorii religioase. Poate că domnul a participat la slujba arhierască de sfințire a ctitoriri sale. Biserica de piatră este înaltă, masivă, tip navă, cu pronaos, naos, fără abside laterale și altar (**Fig. 12**). Între naos și pronaos se găsește zidul despărțitor, cu o ușă dreptunghiulară. Nu are turle, iar planul este aproape identic cu al Bisericii „Sfântul Nicolae” de la Rădăuți. Zidurile bisericii sunt groase ⁹³, solide, iar construcția poate fi văzută de la distanță, de la Rădăuți de pildă. Hramul este identic cu al bisericii din Pătrăuți, construită de

⁸⁸ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 776.

⁸⁹ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 531.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 535-545.

⁹¹ DRH, A. Moldova, III, doc. 73, p. 137-138.

⁹² G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în BCMI, anul XVIII, 43-46 (1925), Editura „Cartea Românească”, București, 1926, p. 130-132.

⁹³ Talpa fundației bisericii este la 3 metri adâncime, fiind așezată pe un „pat” de pietriș gros de 15 cm, decroșul (pragul) dintre fundație și elevație măsoară 0,50 m lățime, grosimea zidurilor este 1,20 m (săpături arheologice în 2021 coordonate de subsemnatul); impresionantul monument include o mare cantitate de piatră, fiind ca o fortăreață; prin urmare nu este de mirare că a fost ridicată în doi ani.

Ștefan cel Mare în 1487. Cele două edificii de cult se găsesc la aproximativ 15 km distanță între ele și sunt dispuse geografic pe un arc de cerc.

Faptul că la Volovăț erau două biserici în secolul al XIV-lea⁹⁴, iar Ștefan cel Mare a ridicat o biserică de piatră, pe locul celei de lemn (numită „Dragoș Vodă”), mutată de el la Putna, este cu totul neobișnuit pentru o simplă localitate rurală, unde exista o curte domnească, posibil o clădire de lemn și piatră⁹⁵, menționată și datată în vremea voievodului Iliaș, fiul lui Alexandru cel Bun. Care ar fi fost importanța deosebită a locului ? Răspunsul nu este unul simplu și, în încercarea noastră de a desluși câte ceva din aceste necunoscute, am început cercetarea locului, atât prin efectuarea de săpături arheologice la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” de la Volovăț⁹⁶, cât și prin derularea unor cercetări de teren (periegeze)⁹⁷.

La biserica de piatră din secolul al XIV-lea au fost efectuate săpături arheologice de către Alexandru Artimon, continuate din anul 2000 de către

⁹⁴ Arhitectul Gheorghe Sion a scris că: „Pe râul Volovăț (...) ar fi de așteptat să se găsească o a treia biserică” (Gheorghe Sion, *Biserica veche din piatră, în ruină, de la Volovăț (județul Suceava. Noi observații și cercetări*, în *RMI*, LXXIV, 1-2, București, 2005, p. 36).

⁹⁵ Locul unde a fost curtea domnească nu a fost cercetat arheologic până în prezent. Alexandru Artimon a menționat următoarele date: „(...) într-o zonă imediat apropiată au fost descoperite obiecte ceramice, cahle și bucăți de mortar ce ar putea proveni de la o curte boierească, contemporană cu biserica (Alexandru Artimon, *op. cit.* p. 403; ar fi fost ideal dacă am fi săpat arheologic pe suprafața apropiată de ruine, însă din lipsa fondurilor cercetarea nu este posibilă; suntem convinși că pe acest loc au fost construcții de la curtea domnească abandonată odată cu biserica de piatră, cauza fiind dezinteresul domnilor pentru acest loc, care și-a schimbat rolul de ocol, curte și braniște. În prezent, primăria a ridicat o sală de sport în zona centrală a satului, fără a fi făcute săpături arheologice, sau, cel puțin, supraveghere în timpul excavațiilor mecanice.

⁹⁶ Săpăturile noastre arheologice au debutat în 2021, au durat două luni, însă, din lipsa fondurilor, au fost întrerupte. Am săpat două casete în pronaos, una în naos, una în altar și șase la exteriorul bisericii (**Fig. 17**); în pronaos a fost dezvelit pavimentul de cărămizi arse, roșii, fără angobă și un paviment din lespezi de piatră; în naos a fost stabilită stratigrafia, talpa fundației fiind la -3,00 m; la exterior au fost cercetate cinci morminte datate în primul sfert al secolului al XVI-lea; concluziile noastre, în această primă etapă a cercetărilor, subliniază faptul că sub șapa pe care au fost fixate cărămizile pavimentului original, pământul este de umplutură până la baza fundației, fiind constituit din sol negru, fără impurități, nederanjat; (Ion Mareș, *Raport privind săpăturile arheologice preventive de la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” de la Volovăț*, Suceava, 2022 – înaintat Comisiei Naționale de Arheologie).

⁹⁷ În apropiere de malul pârâului Volovăț (Uța din legende), la circa 30 metri spre vest de fundațiile bisericii din secolul al XIV-lea, este vizibil un val de pământ acoperit de vegetație (marcat și pe harta austriacă din 1778), care poate fi de la o fortificație medievală (curtea domnească?).

Florin Hău⁹⁸. Nu au fost găsite fundații mai vechi decât cele prezente, iar temeliile actuale nu au „tăiat” morminte anterioare⁹⁹.

În concluzie, considerăm că biserica de lemn de la Putna a fost inițial la Rădăuți (prima biserică), apoi a fost mutată de Petru Mușat la Volovăț, care a construit pe locul ei biserica de piatră „Sfântul Nicolae”. Ștefan cel Mare a mutat-o la Putna, pe locul ei ridicând biserica de piatră „Înălțarea Sfintei Cruci”; la Putna, biserica de lemn a fost așezată pe tălpi noi (datate dendrocronologic la 1490) și a fost refăcută, lărgită, consolidată, din monumentul inițial rămânând naosul, fără abside, și, parțial, altarul modificat în formă pentagonală.

Motivul pentru care Ștefan cel Mare a mutat biserica de lemn de la Volovăț în apropierea ctitoriei sale Mănăstirea Putna, destinată a fi necropola familiei sale, a fost acela că edificiul de lemn de la Volovăț reprezenta un simbol pentru familia lui, pentru că acest modest lăcaș stătuse o vreme pe mormintele strămoșilor săi, Bogdan I, Lațcu și Costea, fiind astfel prima necropolă domnească a Moldovei.

THE WOODEN CHURCH OF PUTNA

(Abstract)

In the cemetery of the village of Putna, in Putna commune, Suceava County, stands the oldest wooden church in Moldavia, dedicated to the „Entry into the Church” (also known as the „Dragoș Vodă Church”), a place of worship of great historical and ecclesiastical value. The church was originally located in Volovăț and was relocated before the year 1500 by Stephen the Great near his own foundation, the Putna Monastery.

Dendrochronological investigations have dated the wooden church to the second half of the 14th century. By comparing the layout of the nave of the first wooden church from Rădăuți with that of the wooden church in Putna, it was found that they are almost identical, differing only in the shape of the altars—rectangular in Rădăuți and pentagonal in Putna.

Based on archaeological, dendrochronological, and documentary evidence, it has been concluded that the wooden church was originally in Rădăuți. It was there that Bogdan I, Lațcu and Costea were buried. Later, the church was dismantled and moved to Volovăț before 1491 by Petru I, who built the „St. Nicholas Church” in its place. Stephen the Great later moved it near the Putna Monastery, building a massive stone church – the „Elevation of the Holy Cross” –

⁹⁸ Florin Hău, Constantin Emil Ursu și VioREL BlănarU au săpat spre sfârșitul anului 2025; ultimul care a „părăsit” șantierul a fost Constantin Emil Ursu, care a abandonat șanțurile deschise, în presă apărând articole denigratoare, în care se arăta acest lucru, fiind lăsate la vedere, neacoperite, schelete umane. În 2021, am fotografiat ruinele părăsite, acoperite de vegetație, distruse de intemperii.

⁹⁹ Artimon, Alexandru, *op. cit.*, p. 387.

in Volovăț in its stead. Over time, the wooden building underwent some architectural changes, being enlarged with the addition of a porch and lateral apses to the nave. The altar was also modified, taking on a pentagonal shape. From the original wooden monument, oak beams from the altar and nave remain, while the fir foundation beams date from the time of Stephen the Great.

The wooden church in Putna (originally from Rădăuți) holds great significance, as it was the first princely necropolis of Moldavia.

ILUSTRĂȚII

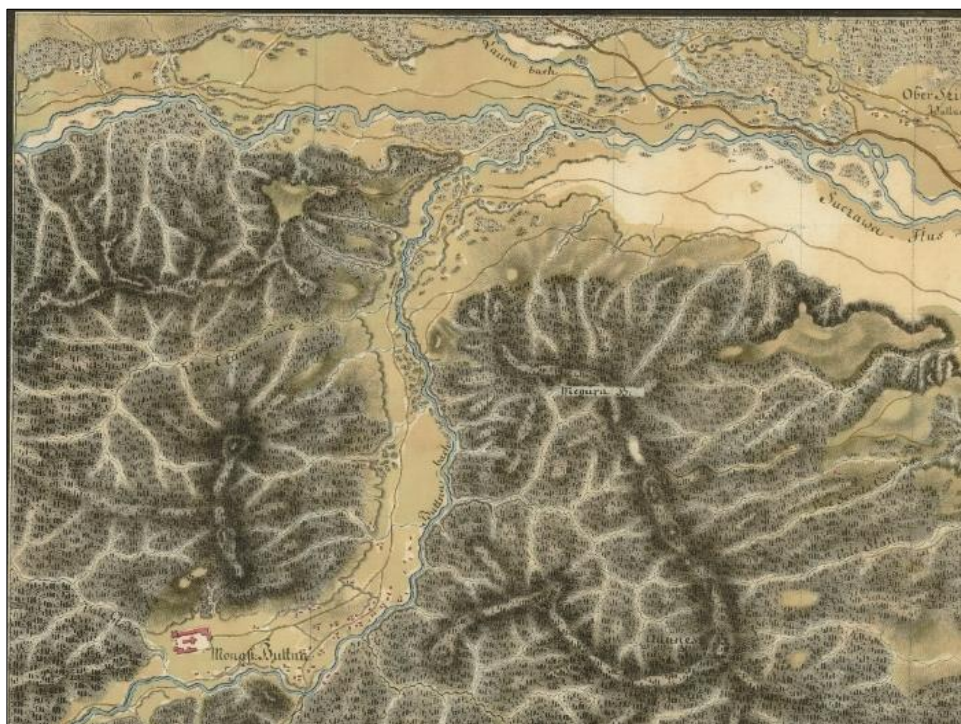

Fig. 1. Theil des Bukowiner Districts / Planul Districtului Bucovinei, secțiunea 38 / 1778 (detaliu), Mănăstirea Putna (Arhivele Statului Suceava)

Fig. 2. Biserica de lemn de la Putna, fotografie din 1963
(Muzeul Bucovinei Suceava, clișoteca, inv. 90)

Fig. 3. Biserica de lemn la Putna, fotografie din 1963
(Muzeul Național al Bucovinei, Suceava, clișoteca, inv. 90)

Fig. 4. Biserica de lemn de la Putna, vedere dinspre sud
(foto monah Timotei Tiron, 2025)

Fig. 5. Biserica de lemn de la Putna, vedere dinspre vest
(foto monah Timotei Tiron, 2025)

Fig. 6. Biserica de lemn de la Putna, vedere dinspre sud-est
(foto monah Timotei Tiron, 2025)

Fig. 7. Biserica de lemn de la Putna, vedere dinspre nord-est
(foto monah Timotei Tiron, 2025)

Fig. 8. Biserica de lemn de la Putna, vedere aeriană
(foto monah Timotei Tiron, 2025)

Fig. 9. //18. Volovăț, Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci”
(foto I. Mareș, 2021)

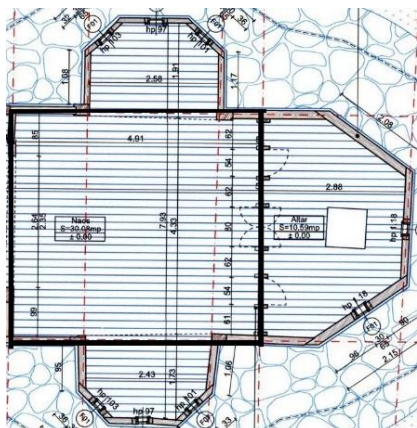

Fig. 12.1. Planul bisericii de lemn de la Putna (detaliu)

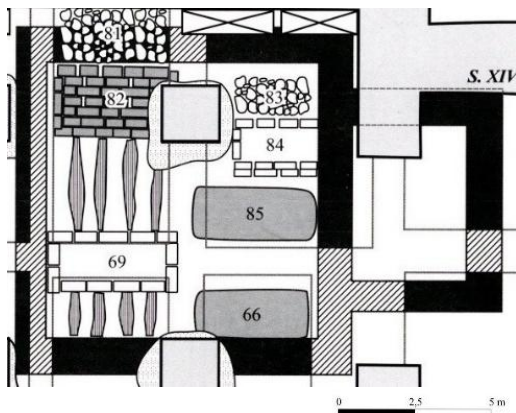

Fig. 12.2. Planul primei biserici (B1) de la Rădăuți (detaliu)

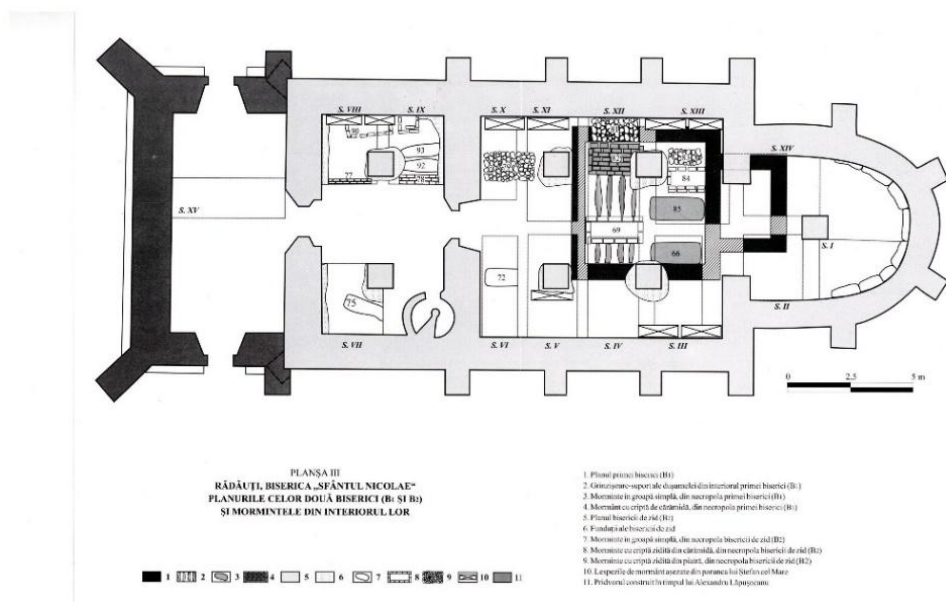

Fig. 13. Biserica „Sfântul Nicolae” (Bogdana) Rădăuți, planurile celor două biserici (B1 și B2) și mormintele din interiorul lor (după Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, editor Gheorghe Dumitroaia, Editura „Constantin Matasă”, Piatra Neamț, 2012, pl. III).

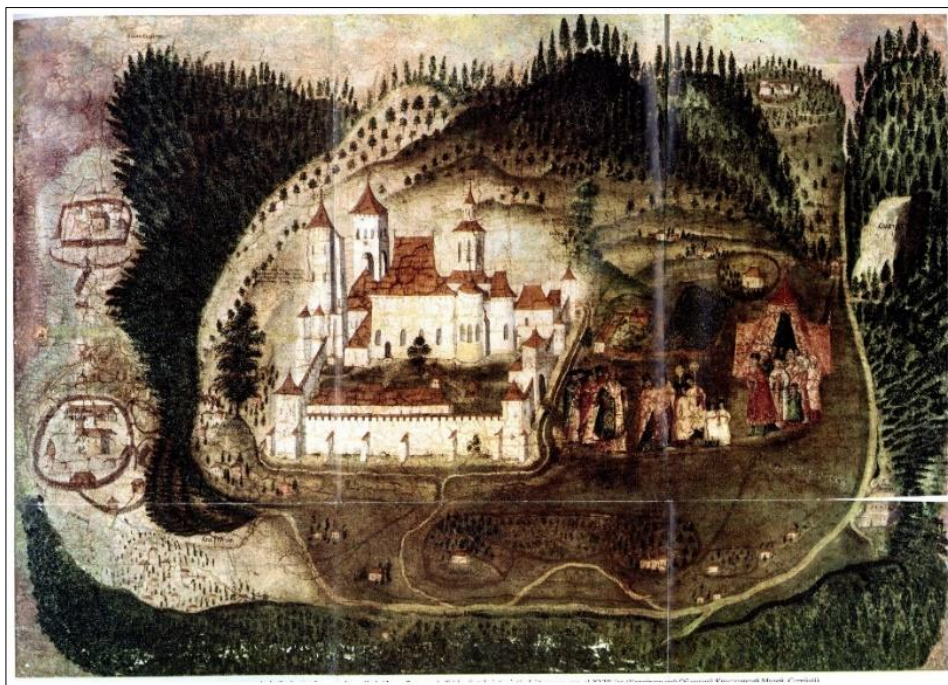

Fig. 14. Mănăstirea Putna, tablou din sec. al XVIII-lea
(după Monah Timotei Tiron, *Un tablou regăsit: Mănăstirea Putna înnoită de mitropolitul Iacov Putneanul*, în AP, XI, 2015, 2, p. 129)

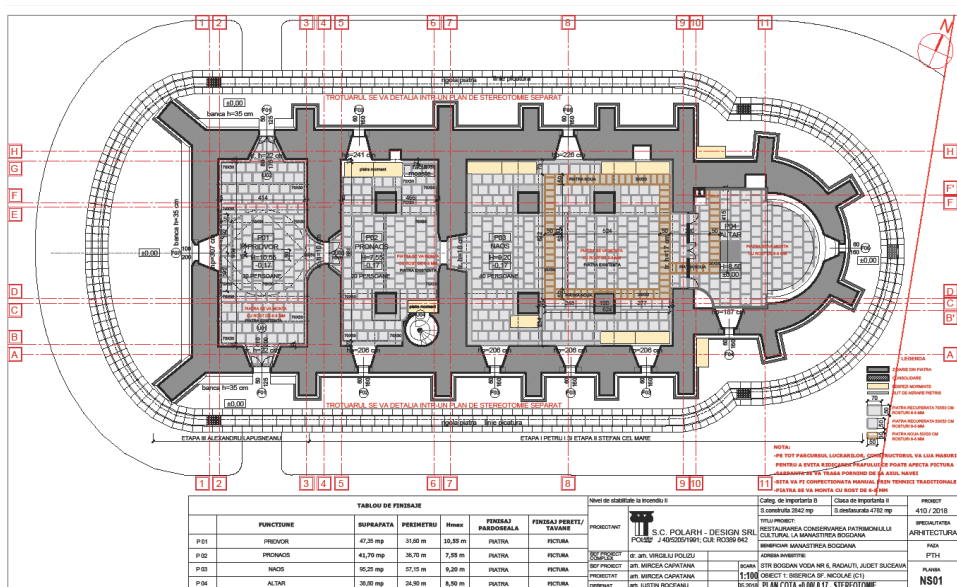
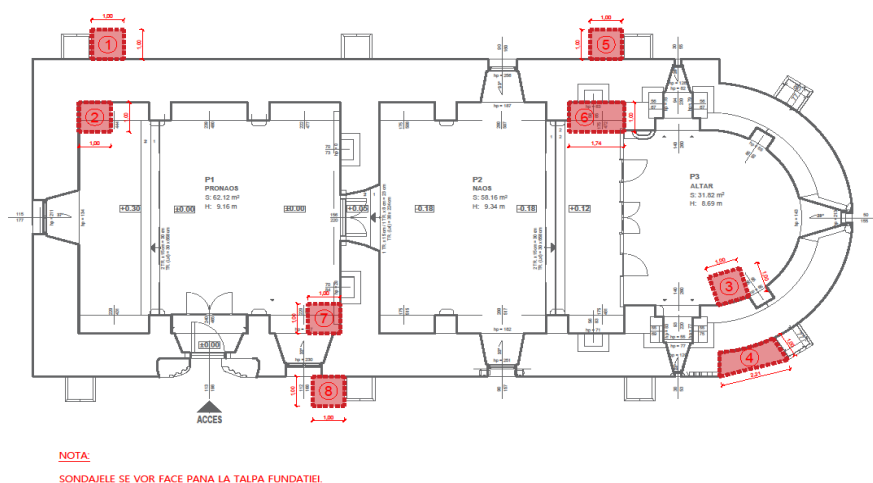

Fig. 15. Biserica „Sfântul Nicolae” (Bogdana) din Rădăuți, planurile celor două biserici B1 și B2 (întocmit SC POLARH SRL)

Fig. 16. Volovăț, ruinele Bisericii din secolul al XIV-lea
(foto I. Mareș, 2021)

RESTAURARE ȘI CONSOLIDARE BISERICA
"ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI" VOLOVĂȚ
PLAN SONDAJE ARHEOLOGICE

Fig. 17. Planul sondajelor arheologice de la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” de la
Volovăț (întocmit S.C. POLARH SRL 2021)